

УДК 323.15(437.6=161.25):061.2:329

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-23-8>

Алмашій В.В.

<https://orcid.org/0000-0001-9751-6115>

ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ УСАМОСТІЙНЕННЯ ТА АКТИВІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ «РУСИНСЬКОЇ ОБРОДИ» В СЛОВАЧЧИНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1990-х РР.

У статті висвітлено особливості та передумови розвитку русинства на теренах історичного Закарпаття та Східної Словаччини. Зокрема, зазначається, що ідея про окремішність автохтонного населення історичного Закарпаття, висунута наприкінці XIX ст., аж до закінчення Другої світової війни цілком влаштовувала Росію, Угорщину, Чехословаччину та Незалежну Словацьку державу (1939–1944 рр.) Проте, з часу приєднання сучасної Закарпатської області до СРСР і створення т. зв. соціалістичного табору, до якого відійшла частина території історичного Закарпаття, концепція окремішнього «русинського» етносу втратила свою геополітичну доцільність і не розвивалася. Однак, вже наприкінці 1980-х рр. певні сили СРСР – Росії, Угорщини, Чехословаччини доклали максимум зусиль, щоб на теренах історичного Закарпаття сформувати русинський рух, ідеологом якого став П.-Р. Магочі.

На основі документів організації «Світовий Конгрес Русинів», зарубіжної преси (зокрема, представленої діаспорою Словаччини) автор висвітлює утворення, діяльність та основні питання, які були в центрі дискусії між делегатами, учасниками і гостями Першого світового з'їзду русинів, що проходив 23-24 вересня 1991 р. у Меджилабірцях. Згадується промова Голови Русинської Оброди Василя Турка. Вказується на національну самоідентифікацію, яка була відмінною в різних регіонах Європи; на мову русинів (граматику яку необхідно було створити і запровадити в школах); на проблеми русинської національної та професійної культури; на можливість встановлення економічних зв'язків між районами проживання русинів; на «Новинки» (як – крайові, так і міжрегіональні), які б висвітлювали інформацію про русинське національне життя. Аналізуються питання, які були темами дискусій.

Автор розглядає передумови поширення русинського руху в Словаччині напередодні Першого світового конгресу. Дається характеристика Світового конгресу русинів на основі його Статуту. Наприкінці коротко згадується міжнародний науковий семінар «Традиції регіональних культур русинів / українців у Карпатах і діаспорі», що відбувся на початку березня 1991 р.

Ключові слова: Перший Світовий конгрес русинів, Русинська Оброда у Словаччині, національна самоідентифікація, русинська мова, національне життя, русинський рух, Статут.

Забезпечення прав осіб, що належать до національних та етнічних меншин є одним із пріоритетних питань функціонування будь-якої суверенної демократичної держави, зокрема мультиетнічної. Русинське питання, яке належить до недостатньо вивчених тем у політичній та історичній науках, є актуальним, маючи, загалом, практичний вимір у сфері сучасної етнополітики. Русини проживають на території декількох європейських країн, зокрема Польщі, Румунії, Сербії, Словаччини, Угорщини, України, Хорватії, Чеської Республіки. Найбільш важливим і дискусійним є питання етнічної ідентифікації даної спільноти. У низці країн, зокрема у Словаччині та Сербії русини визнані національною меншиною, лемки у Польщі, згідно законодавства, є етнічною меншиною. В Україні русини

мають статус етнографічної групи та домагаються свого визнання як національної меншини або корінного народу. Подібна ситуація, у випадку її загострення, є небезпечною не тільки для політичної стабільності України, але і Європи, враховуючи існування сепаратистських настроїв серед окремих представників громади та сусідніх з Україною держав. Високим рівнем громадської, політичної активності відзначаються русинські громади в Сербії та Словаччині, а також лемки в Польщі. Вони мають власні організації, товариства, навіть політичні партії, зокрема у Сербії. Розглядаючи питання впливу русинської меншини на етнополітику Словаччини, слід враховувати, перш за все, чинники ідентифікації русинів, рівень їх самосвідомості, активність громади, напрями діяльності, присутність сформованої активної та впливової еліти тощо. Недостатній ступінь наукового вивчення громадсько-політичної складової життя русинської меншини, а також її місця в етнополітиці Словацької Республіки посилюють актуальність роботи.

Мета дослідження полягає у розкритті передумов та особливості розвитку русинства на теренах історичного Закарпаття та Східної Словаччини впродовж ХХ ст., а також у визначенні громадсько-політичного та правового статусу русинської спільноти, її місця в етнополітиці Словацької Республіки. Досягнення означеної мети роботи зумовлює необхідність розв'язання наступних дослідницьких завдань: з'ясувати історичні, культурні та політичні передумови формування русинства як етнічного феномену, зокрема фактори, які вплинули на процес політизації цієї етнічності у Словацькій Республіці; оцінити рівень громадської активності, політичної суб'єктивності русинів у Словаччині; охарактеризувати громадсько-культурну, освітню діяльність організації «Русинська оброда» та «Світового конгресу русинів» впродовж першої половини 1990-х рр. Об'єктом дослідження виступає русинська етнічність Словаччини першої половини 1990-х рр. Предметом дослідження є громадсько-культурний та освітній розвиток русинів Словаччини початку та середини 90-х рр. ХХ ст., зокрема «Русинської оброди».

У сучасній українській історичній науці одним з перших заклав основи вивчення українського питання в Чехословаччині, Чехії і Словаччині відомий український вчений С. Віднянський [1; 2; 3]. У 2015 р. Н. Кічерою була захищена дисертація на тему «Русини в етнополітиці країн Центральної та Південно-Східної Європи», в якій, зокрема, розглянуто особливості розвитку русинства в Словаччині [4, с. 8]. Дослідниця зазначає, що русинська проблематика у Словаччині має, насамперед, характер протистояння між про-українськи налаштованою інтелігенцією та інтелігенцією про-русинської орієнтації [4, с. 12]. Захисту дисертації передувала низка праць, присвячених проблематиці русинства [5; 6; 7]. Грунтовними є дослідження чисельності та етнічної території русинів-українців Словаччини у контексті самовизначення національної меншини (корінного народу) київського дослідника О. Курінного [8], який займався картографуванням ареалу поширення (проживання)

українців та осіб східнослов'янського походження на території Східної Словаччини (як корінного народу) до початку ХХІ ст. У 2015 р. вийшов друком «Русинсько-слов'янський лексикон» М. Алмашія, в якому русинська мова характеризується широкоаспектно (фонетична система), даються особливості русинського правопису, етапи розвитку писемної (літературної) мови, проблеми кодифікації теперішньої русинської літературної мови. Друга частина лексикону присвячена власне русинсько-слов'янській лексикографії [9, с. 65–660]. На особливу увагу заслуговує ґрунтовна монографія І. Буркута «Русинство: минуле і сучасність» [10], в якій автор досліджує історію етноніма русин [10, с. 23–27, 68–132, 175–186] і його поступову заміну новою самоназвою – українець. Значна увага приділена висвітленню історії формування та сучасному становищу русинських громад у зарубіжних європейських державах, зокрема й Словаччині [10, с. 245–260]. У листопаді 2017 р. відбулася презентація книги Л. Белея «Русинський» сепаратизм: націєтворення «in vitro», в якій розповідається про витoki русинства, його ідеологів, окреслені технологічні прийоми, на яких воно тримається [11]. Ідеологом русинського руху на теренах історичного Закарпаття та Східної Словаччини був канадський історик П. Магочій, який присвятив вказаній проблематиці низку праць [12; 13; 14; 15; 16; 17].

Як стверджує в «Енциклопедії історії України» відомий український історик, Я. Ісаєвич, «русини» – назва українців до кінця ХVІІІ ст., а на західноукраїнських землях – і в ХІХ – на початку ХХ ст. Спершу слово «русин» вживалося тільки в однині як похідне від форми множини «русь». Як самоназва слово «русин» виникло в Україні та Білорусі, на відміну від Росії, де самоназвою стала прикметникова форма «русский». У Речі Посполитій у ХVІ–ХVІІІ ст. поширилася назва «русини» (лат. мовою «рутени»), вона вживалася щодо українців та білорусів разом (для протиставлення їх «Москві», «москвитинам») або тільки щодо українців (для відрізнєння їх від «литвинів» – русинів із Великого князівства Литовського). Із книжним варіантом «русини» співіснувала розмовна форма «руснаки», яка найдовше зберігалася на Закарпатті та Лемківщині. У Габсбурзькій монархії «русини» (нім. мовою «рутенен») стало офіційною назвою всіх українських підданих цієї держави [3, с. 296].

Слов'янське національне відродження ХІХ ст. застало український етнос дезінтегрованим, розрізненим і поділеним державними кордонами. Особливо скрутне становище склалося на історичному Закарпатті (нині Закарпатська область України), а також північно-східні райони Східної Словаччини, схід Угорщини та румунська частина Мараморощини, оскільки місцева українська людність перебувала тут у щільному чужинському оточенні – угорці, словаки, румуни, німці, а контакти зі своїми одноплемінниками за Карпатським хребтом серйозно ускладнювали складні географічні умови та неприступні адміністративні кордони. Попри такі вкрай несприятливі умови майже

тисячоліття бездержавного існування, на теренах історичного Закарпаття ніколи не згасала ідея спільного походження різних частин т. зв. «руського» (тобто українського) етносу. Почуття спорідненості закарпатських українців із їхніми одноплемінниками з інших українських земель забезпечували не державні або культурно-просвітницькі інституції, а побутування етнонімів – самоназв «руський – русин», пов'язаної з ними назви мови – «руська», а також завдяки руській вірі (християнству східного обряду) та кириличній писемності [11, с. 17-19], [18, с. 220]. Що стосується так званої «русинської мови» та її численних локальних особливостей (говірки – бачвансько-русинську, лемківсько-пряшівську, паннонську тощо) з історично обумовленим впливом на неї російської, польської, словацької, румунської, угорської та німецької мов, яка все ж є південно-західним діалектом української мови [3, с. 296].

Терміни «русин», «карпаторусин», «руський», «малоруський», «карпаторуський» для Лучкая, Духновича, Вагилевича та Франка були синонімами пізніших термінів «українці». Усі вони вважали русинів складовою частиною українського («малоруського») народу. Революція 1848 р. в Австро-Угорській імперії пробудила інтерес до земель, які українці споконвіку заселяли за Карпатами, насамперед Росії, яка усвідомлювала стратегічне значення русифікації цього регіону [11, с. 19-22]. Завдяки її підтримці, зокрема фінансовій, на теренах історичного Закарпаття у другій половині XIX ст. запанувало москвофільство.

Лише наприкінці XIX ст. з ініціативи угорського уряду виникла ідея вважати русинів самостійним етносом, поєднаним з угорською нацією. Ідеологом цього «руху» був мукачівський греко-католицький єпископ, депутат угорського парламенту Ю. Фірцак [11, с. 29, 30, 47], [19, с. 83]. Ідея про окремішність автохтонного населення історичного Закарпаття аж до закінчення Другої світової війни цілком влаштувала імперські й реваншистські сили Росії, Угорщини, Чехословаччини та Незалежної Словацької держави (1939–1944 рр.). З часу приєднання сучасної Закарпатської області до СРСР і створення т. зв. соціалістичного табору, до якого відійшла частина території історичного Закарпаття, концепція окремішнього «русинського» етносу втратила свою геополітичну доцільність і не розвивалася [11, с. 11].

Стратегічну роль у планах поширення русинського руху, окрім Закарпатської області України, було відведено також українській меншині Словаччини, що, як відомо, заселяє найзахідніші українські етнічні терени. Зокрема, у період входження Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь до складу Чехословацької республіки (у міжвоєнні роки), яка на той час була однією з найдемократичніших держав у Європі, згідно з рішенням найвищого адміністративного суду ЧСР від 28 червня 1925 р. українська мова була визнана «чужою» для корінного населення Закарпаття, а незадовго до цього було заборонено на території Закарпаття (згідно із законом про пресу від 30 травня 1924 р.) поширювати українську періодичну пресу УРСР, не дозволялося

вживати назви «Закарпатська Україна» і «український», «українець» до населення краю [3, с. 298].

Саме за часів Чехословаччини між тогочасними Пряшівщиною та Підкарпатською Руссю проліг адміністративний кордон. Влада Східної Словаччини намагалася всіма засобами ізолювати «власних» русинів від русинів, що жили на Підкарпатській Русі. Тому за сприяння місцевої влади на Пряшівщині цілковито запанувало москвофільство [20, с. 60-64]. У руських школах Пряшівщини міжвоєнної доби, на відміну від тогочасної Підкарпатської Русі, використовували лише російську мову: від 1927 р. мова граматики Є. Сабова стала мовою викладання в місцевих руських школах [21, с. 304-305]. Окрім того, москвофільство на Пряшівщині підтримувала ціла низка чехословацьких політичних партій, чеські русофіли та польські й угорські дипломатичні представництва в Чехословаччині. Общество А. Духновича зосередилося на поширенні російської мови та російської культури [11, с. 102-103]. Очевидним результатом його діяльності стало те, що, назви «українець», «українська мова» були найбільш ненависні серед інтелігенції, яка здобула освіту в «карпаторуських» навчальних закладах, а елементи української культури прищеплювалися дуже повільно [21, с. 308]. У 1939 р. відбувся черговий розподіл історичного Закарпаття між профашистськими Словаччиною та Угорщиною. Обидва ці режими оголосили місцевих українців окремішнім та споконвічно лояльним народом до словаків та, відповідно, угорців [22, с. 111-112].

Після закінчення Другої світової війни, заснована на початку березня 1945 р. Українська народна рада Пряшівщини (далі УНРП) санкціонувала мовний дуалізм (рівноправність російської та української мов) у школах та культурно-освітніх установах Пряшівщини, однак російська мова й надалі домінувала, що посилювало русофільські, а водночас і радянське тенденції [23, с. 523-524]. Прикладом поширення російської мови всередині УНРП може слугувати те, що її друкований орган «Пряшівщина» виходив російською мовою [24, с. 117-131]. Деякі дослідники вважали, що УНРП свідомо підтримувала проросійський напрям, який негативно відобразився на суспільному житті українців Пряшівщини [12, с. 162]. У листопаді 1948 р. уряд тогочасної вже комуністичної Чехословаччини видав директиву покінчити з дуалізмом та запровадити в освіті та в публічних сферах українську мову [11, с. 105-106; 23, с. 524]. Усілякі дискусії з національного питання були заборонені, а з 1950/1951 навчального року українська мова викладання запроваджувалася у перших класах народних шкіл. Постановою ЦК КПЧ від 28 червня 1952 р. російські школи були перетворені на українські [25, с. 159], а з 1953/1954 навчального року на українську мову переходили усі російські школи Пряшівщини. Таку ухвалу комуністичної влади Чехословаччини можна вважати швидше не актом українізації, але советизації Пряшівщини [11, с. 107]. Отже, після лютогового перевороту у 1948 р., Комуністична партія Чехословаччини вирішувала

національні питання за «радянським взірцем» - адміністративним шляхом: русини державним декретом були проголошені українцями [23, с. 524].

Однак, і в повоєнний період керівництвом СРСР розглядалася можливість та перспективи активації русинського проекту серед українського населення Східної Словаччини. З цією метою у вересні 1956 р. в академічні установи ЧССР було відряджено представницьку делегацію учених (етнографів) з АН СРСР, які намагалися нав'язати чехословацьким колегам думку, що східні регіони їхньої країни заселяють не українці, а русини, які є окремою групою, яка має свою історію і свій особливий культурний розвиток [11, с. 109]. Проте, чехословацькі учені вважали українців, що мешкали у Східній Словаччині, за найзахіднішу гілку закарпатських українців, з якими вони жили до 1938 р. З геополітичних міркувань Москва серйозно розглядала різні можливості послаблення українства на західних його теренах, а тому для реалізації цієї мети зверталася до деструктивного потенціалу русинства. Однак реалізацію плану з витворення русинів у ті часи було припинено та відкладено до часів, коли реальних форм набуло відродження української держави [11, с. 111].

У період Празької весни (1968-1969 рр.) на Пряшівщині знову почали лунати заклики колишніх москвофілів про окремішність русинів Пряшівщини. Зокрема, пропонувалося замість Української народної ради Пряшівщини заснувати «Союз чехо-словацьких русинів». Проте, в період т. зв. «нормалізації» спроби актуалізації ідеї русинства на теренах Східної Словаччини не були підтримані через втілення в життя тоталітарної моделі комуністичної політики влади Чехословаччини у сфері національних відносин, в межах якої ніхто не прагнув до справедливого розв'язання українського питання, а лише використовував проукраїнську риторику як засіб советизації української меншини [11, с. 112]. Незважаючи на постійні переслідування та репресії, станом на кінець 80-х рр. ХХ ст. українська меншина Чехословаччини, зокрема на Східній Словаччині, була найчисельнішою серед країн Центральної Європи, з добре організованою системою українських закладів освіти та української культури [11, с. 114].

Однак, саме наприкінці 1980-х рр. СРСР - Росія, Угорщина, Чехословаччина доклали максимум зусиль щоб на теренах історичного Закарпаття якнайшвидше сформувати русинський рух, ідеологом якого став канадський історик П.-Р. Магочі [19, с. 83]. Варто водночас зазначити, що русинська ідентичність, однак, далека від однорідності. Серед русинів є ті, хто усвідомлюють себе регіональною самобутньою частиною етноукраїнського загалу, тобто вважають себе і русинами, і одночасно, українцями. Невипадково вони об'єдналися в союзи русинів-українців, що діють у Словаччині, Сербії, Хорватії. Інші самоідентифікуються як представники окремої русинської нації (народу). Дехто вважає себе угро-русинами – частиною угорського народу, окремі – більше тяжіють до словаків. Найрадикальніші діячі русинського руху відносять до русинів і тих мешканців Карпатського регіону, котрі називають себе лемками, бойками та гуцулами і є, як доведено науковцями, так само, як і

русини, локальними, субетнічними групами, культурно-етнографічною частиною українського народу [3, с. 297].

Зазначимо, що процеси всередині української меншості, які відбулися в кінці 1989-1990 рр., свідчили про загострення проблем, пов'язаних з посиленням національного самоусвідомлення, як реакції на штучне замовчування цих питань у минулі чотири десятиліття [26, с. 117-125; 2]. У результаті «оксамитової» революції листопада 1989 р. і краху комуністичного тоталітарного режиму Чехословаччини починають лунати заклики до деукраїнізації Східної Словаччини, оскільки її автохтонними мешканцями є не українці, а русини. Реанімація ідей русинства на Східній Словаччині збіглася в часі з аналогічними процесами у сусідній Закарпатській області УРСР. Загальний успіх русинського проекту значною мірою залежав від поширення русинства на території Словаччини, де відновлення цього антиукраїнського руху відбувалося швидкими темпами, в чому були зацікавлені впливові сили як у Чехословаччині, так і за її межами. Тому вже 20 січня 1990 р. на позачерговому з'їзді «Культурного союзу українських трудящих» низка його делегатів висунули вимоги зупинити українізацію та створити нову русинську організацію [27, с. 332]. Одразу після цього з'їзду з'являється «Культурний рух русинів», який готував установчий з'їзд «Русинської оброди», заснованої в Меджилабірцях 25 березня 1990 р. [11, с. 115]. Статут «Русинської оброди», як і статут «Товариства карпатських русинів», так окреслив основну мету організації: «Пропагувати культуру, звички, традиції, історію на власній мові, формою культурно-освітньої роботи, новин, радіо, телебачення тощо». [28; 27, с. 333].

На клопотання «Русинської оброди» при переписі населення Чехословаччини у 1991 р. в перелік національностей, як окремі, було включено русинську та українську. Тоді українізацію було маніпуляційно ототожнено з советизацією, а антиукраїнські сили, зокрема й урядові, майстерно спрямували на неї загальночехословацький рух боротьби з тоталітаризмом [29, с. 399]. За таких обставин, при переписі населення, у 1991 р. русинами записалося 17197, а українцями - 13281 громадян Чехословаччини. Такі результати дали формальні підстави русинським активістам вимагати, а урядовим колам – сприяти широкій підтримці «нової» меншини – русинів [11, с. 116]. Їхня робота зосередилась на якнайшвидшому створенні «русинської» мови, а також на розбудові русинської культурної інфраструктури (газети, радіо - й телередакції, аматорські колективи народної творчості, русинське шкільництво тощо). Проте, якщо унаслідок активної пропагандистської діяльності прибічників русинства (створення Інституту русинської мови й культури при Пряшівському університеті, проведення міжнародних літніх шкіл русинської мови й культури тощо) у Словаччині у 2001 р. ідентифікували себе русинами 24 тис. осіб, а українцями – 11 тис., то вже через 10 років 33,4 тис. осіб уважали себе русинами, а українцями – лише 7,4 тис. [3, с. 312]. Слід зазначити, що наприклад, за останніми даними офіційних переписів населення у країнах Центрально-Східної Європи русинами записалося близько 62 тис. осіб, а саме: у Словаччині – 33,4 тис., Сербії –

15 тис., Україні – трохи більше 10 тис., Хорватії – 2,3 тис., Угорщині – 1,2 тис. осіб, тоді як русинські діячі стверджують, що русинів нараховується у світі від 1,5 – до 2 млн. осіб, зокрема в Закарпатській області України – близько 850 тис. [3, с. 297].

Таким чином, фактично всередині національності поглибився розкол між прибічниками русинської та української орієнтації. Між ними під час Позачергового з'їзду 20 січня 1990 р. виникла конфліктна ситуація. Причиною конфлікту стали пропозиції, винесені на обговорення представниками «Ініціативної групи за відродження русинів» із Меджилабірців: визнання на державному рівні самостійної русинської народності; публікації та видання матеріалів на русинському діалекті; кодифікація русинської писемної мови на основі діалекту «лабірщини», запровадження викладання русинської мови як обов'язкового шкільного предмету з 1 по 5 клас [30, с. 234]. Конфлікт призвів до розколу організації. Представники так званої «меджилабірської ініціативи» (від м. Меджилабірці, Гуменського округу Східної Словаччини) розгорнули активну діяльність з пропаганди русинства в рамках нової альтернативної організаційної структури «Русинська оброда» («Русинське відродження») [26, с. 123], заснованої під час зустрічі русинів у Меджилабірцях 25 березня 1990 р. [2, с. 89]. Головою було обрано В. Турок-Гетеша. Таким чином, розрив між українською та руською (русинською) орієнтацією поглибився ще більше. [30, с. 235].

У програмних документах новоствореної організації було повністю відкинуто і засуджено політику українізації. Основною вимогою РО було визнання русинів окремим народом. У щотижневнику СРУЧу «Нове життя» почала регулярно виходити спеціальна сторінка «Голос русинів». РО у 1990 р. започаткувала новий журнал – «Русин». Її представники висунули вимогу визнання русинської належності більшості населення північно-східної Словаччини. Вважаючи корінне населення регіону «русинами», вони запропонували під час чергового перепису населення ЧСФР, а також в особистих документах громадян фіксувати належність до «русинської» національності. А під «українцями» РО розуміла, в основному, емігрантів та реемігрантів з України, осіб, які самоідентифікуються як «українці» [26, с. 123]. Пропонувалось розмежування навіть у назві спілки українських працівників ЧСФР – «Союз русинів та українців Чехословаччини». Існуюча назва СРУЧ була певним компромісом між представниками двох течій українського руху на надзвичайному з'їзді КСУТу, але так і не примирила їх. Поряд з культурно-освітніми вимогами – визнання русинських діалектів у школах, засобах масової інформації, театрах тощо, з'являються і крайні твердження про необхідність об'єднання всіх русинів в територіально-географічному регіоні прикордоння Словаччини, України (Закарпаття), Румунії, Югославії та Польщі [2, с. 89; 26, с. 123].

Зауважимо, що до кінця 1990-го року, на території проживання русинів, були

закладені п'ять нових русинських організацій. Окрім Товариства Карпатських Русинів в Закарпатській Україні (створено 20 лютого 1990 р.), до них належали Товариство відродження русинів (РО) в Меджилабірцях у Чехословаччині (закладено в квітні 1990 р.), Товариство друзів Підкарпатської Русі в Празі (створено в жовтні 1990 р.), Стіваришіння Лемків у польській Легніці (закладене в квітні 1990 р.) і Руська Матка (Русинська Матка) в Руськім Керестурі в Югославії (виникла в грудні 1990 р.). Кожна з цих організацій мала журнал або газету, які виходили рідною мовою: «Бесіда» (Легніца, Польща, з 1989 р.); «Отчий храм» (Ужгород, з 1990 р.); «Підкарпатська Русь» (Прага, з 1991 р.); «Русин» (Меджилабірці, Чехословаччина, з 1990 р.), або мали доступ до існуючих видань. Усі п'ять організацій висували наступні вимоги: щоб русини були визнані як самостійна (окрема) національність, щоб русинська літературна мова була кодифікована і в кінцевому результаті використовувалась у школах як мова навчання, щоб русинам в країнах їхнього проживання були забезпечені права національної меншини, щоб русини були визнані за домінуючу національність в Закарпатській області України [13, s. 195]. Численні спроби задля врегулювання ситуації: проведення зустрічей в Кошицях, Пряшеві, Гуменному, організація Пленуму СРУ ЧС 26 травня 1990 р., – так і не відвернули розколу. 17 листопада 1990 р. у Меджилабірцях відбувся І-й сейм русинів, а 23-24 березня 1991 р. тут же проходив І Світовий конгрес русинів (далі СКР). У тогочасних русинських виданнях підкреслювалося, що ініціатором проведення конгресу був останній губернатор Підкарпатської Русі І. Парканій (1896-1996), який тоді доживав віку в Празі. Його постать була використана ініціаторами розгортання русинського руху як символ відродження русинства [10, с. 308-309].

Зазначимо, що в перші дні весни 1991 р. в Пряшеві й Меджилабірцях відбулися дві незалежні одна від другої визначні акції – міжнародний науковий семінар «Традиції регіональних культур русинів-українців у Карпатах і діаспорі» та Перший СКР, в якому взяло участь близько 250 делегатів з Польщі, Югославії, Закарпаття, Канади, США і ЧСФР. Організатором конгресу була РО. Його учасниками, окрім інших, були і делегації організацій русинів: Стіваришіння лемків з Польщі, Руської Матки з Югославії, Товариства карпатських русинів з Ужгорода тощо [31, с. 1]. В дискусії взяли участь: представники Товариства приятелів Підкарпатської Русі з Праги, МК СР з Братислави, політичного руху «Співіснування» з Кошиць, СРУ ЧС з Пряшева, Спілки словацьких письменників з Кошиць, РУ СР з питань національних меншин й етнічних груп з Братислави. Загалом виступило понад 30 делегатів. З головною доповіддю виступив голова РО В. Турок. В ній він зазначив, що конгрес є першою великою можливістю домовитися, заявити про спільні проблеми, про шляхи їх спільного вирішення [32, с. 1]. Найголовнішою була національна самоідентифікація, яка в різних регіонах Європи – різна. Наступною дискусійною проблемою була мова (що потребувала запровадження в школах),

граматика яку потрібно створити. Далі йшлося про «новинки» – регіональні та інтеррегіональні, які інформували про русинське національне життя; про проблеми русинської національної і професійної культури, про можливості налагодження економічних зв'язків між регіонами, в яких живуть русини. Ці проблеми, порушені В. Турком, були і темами дискусії. Переважна частина делегатів говорила про проблеми національної ідентичності, мови, шкільної освіти, про новини.

У своєму виступі П. Магочі розповідав, чи є русини самостійною групою, чи відгалуженням іншого народу, аналізував проблеми русинства в країнах їх проживання [32, с. 7]. Він, зокрема, зазначив, що в Америці не здивувалися відродженню русинства, наприклад, на Пряшівщині в Чехословаччині, адже українська орієнтація тут не мала такого глибокого коріння, як на Підкарпатській Русі (в радянському Закарпатті). Він також відзначив швидкість, з якою відреагували русини й українці Пряшівщини на листопадові події 1989 р. До тижня після революції 17 листопада у Пряшеві зібралася ініціативна група. Вона ліквідувала «політично скомпроментований» КСУТ і на його місце поставила СРУ ЧС. Проте, прийшовши до висновку, що нова організація не відповідає потребам русинів, вони створили в березні 1990 р. свою власну організацію в Меджилабірцях – «Русинську оброду», прихильниками якої були, переважно, люди молодшого покоління [15]. П. Магочі висловив власні думки щодо причин національної асиміляції на Пряшівщині. Що стосується примусової словакізації з боку колишньої державної влади, то він зазначив, що це наслідок дій самих русинів, які не хотіли називатися українцями і не хотіли українських шкіл. За відсутності можливості мати свою власну русинську ідентичність і русинські школи, вони надали перевагу словацькій ідентичності й словацьким школам. Така позиція не була виявом браку національної свідомості. Вона відображала чітке усвідомлення того, ким вони були і ким вони не хотіли бути [14].

Русинський рух мав більші успіхи на Пряшівщині. Включення русинів, окремо від українців, до списків під час перепису населення в березні 1991 року, за словами П. Магочія, означало, що русинів офіційно визнано як окрему національну меншість у Чехословаччині. Русини мусили творити нормативну літературну мову, видавати популярну історію регіону і організувати громадські виступи [15]. Було прийнято і «Проголошення» русинів, в якому говорилося, що «русини не є частиною українського народу, а самобутнім народом, який в майбутньому хоче вирішувати про себе самостійно». Була прийнята «Постанова», в якій йшлося, що подібні Конгреси будуть організуватися кожен другий рік в іншій країні (найближчий – у Польщі), був створений інтеррегіональний орган конгресу; було вирішено, що журнал «Русин» буде слугувати інформаційним органом конгресу на чолі зі створеною його інтеррегіональною редакційною радою [32, с. 7].

Водночас у Пряшеві, на міжнародному науковому семінарі «Традиції

регіональних культур русинів/українців у Карпатах і діаспорі» з науковими доповідями виступили О. Мишанич, М. Мушинка, О. Дуць-Файфер, І. Удварі, Л. Медеші та П. Магочій, які говорили про культуру русинів, що проживали на території колишнього Радянського Союзу, Чехословаччини, а також Польщі та Югославії. У співдоповідях, доповненнях, запитаннях та репліках взяли участь Ю. Бача, М. Штець, Ф. Ковач, А. Ковач, І. Яцканин, Ф. Іванчов, В. Грешлик, Ю. Муличак та інші. Якщо у Пряшеві кількісну перевагу мали представники проукраїнської орієнтації, то в Меджилабірцях (на Першому СКР) переважали русини зі Словаччини, Підкарпаття, Польщі та Югославії [31, с. 1].

Отже, на початку 1990-х рр. було започатковано традицію регулярного проведення подібних конгресів, які відбувалися послідовно в країнах, де існували русинські громади. Зокрема, II Світовий конгрес русинів відбувся у травні 1993 р. в польському місті Криниці, III-й – у травні 1995 р. в Руському Керестурі (Сербія) [10, с. 309; 33, арк. 1; 34, с. 140]. Діяльність СКР спрямовувалася на презентацію історії, культури, фольклору, традицій і сучасного стану русинів посередництвом доступних інформаційних засобів, таких як телебачення, радіо, друкована преса, інтернет та інше; на підтримку сталих контактів з окремими членськими громадськими організаціями русинів в СР та в інших державах; на підтримку й активізацію діяльності передусім поодиноких членських громадських організацій русинів, а також цілого національно-культурного руху русинів у СР й у світі, із зосередженням особливої уваги на молодій генерації; видавництво власної періодики, журналу «Русин» [35, арк. 1]. Виконавчим органом СКР, який забезпечував діяльність організації в період між членськими зборами, була Світова Рада русинів. Вона складалася з представників русинських організацій тих держав, у яких мешкало автохтонне населення русинів (Словаччина, Україна, Польща, Угорщина, Югославія і Чехія) [33, арк. 1, 2; 35, арк. 2, 3]. Проведення світового конгресу і сейму русинів на сході Словаччини слугувало своєрідним каталізатором, який прискорив розкол української меншини.

Важливим чинником швидкого поширення етноніма «русин» серед представників національної меншини Словаччини були й помилки попередньої етнонаціональної політики ЧССР. Адміністративний тиск у нав'язуванні назви українець, штучне спрощення та форсування складних процесів у тонкій і делікатній етнополітичній сфері врешті-решт викликало зворотну реакцію з боку населення. Русинська громада Словаччини формувалася в особливих умовах, у дуже великому відриві від українського етномасиву й психологічно досить мало пов'язана з Україною. Тому термін «українець» чимало її представників сприймало не як власний аутоетнонім, а як щось чуже, накинute ззовні [10, с. 252].

Проте не лише політичний фактор накладав свій відбиток на ставлення русинів Пряшівщини до українства в цілому. Діти русинів вивчали в школі літературну українську мову, яка була віддаленою від говірок, якими розмовляли в

їхніх родин і в сільському побуті. Класична українська література не сприймалася ними як рідна. І коли було послаблено адміністративний тиск на громадськість в етнополітичній сфері в кінці 80-х рр. ХХ ст., велика кількість словацьких русинів відмовилася від вживання етноніма українець як самоназви. Отже, чим сильніший був попередній тиск влади, тим різкішою виявилася наступна реакція на нього. Також чимало даних свідчило про поглиблення кризи національної ідентичності всередині національної меншини. Нею скористалися політичні сили, зацікавлені у прискоренні асиміляційних процесів, спрямованих на словакізацію українців. Зокрема, проведене словацькими дослідниками у 1990 р. соціологічне дослідження засвідчило, що українською літературною мовою розмовляло лише 2% опитаних представників української громади Словаччини, хоча нею добре володіли 40,9% респондентів. Водночас 87% опитаних удома розмовляли місцевими русинськими говірками [34, с. 43; 10, с. 253-254].

Таким чином, проведення Першого СКР у Меджилабірцях 23-24 березня 1991 р. виявилось своєрідною віхою в процесі розколу раніше єдиного руху українців Словаччини. Протистояння між двома напрямками почало поглиблюватися, чому сприяла інформативна діяльність багатьох засобів масової інформації тодішньої Чехословаччини, які інформували громадськість однобічно, подаючи лише точку зору лідерів РО. З цього приводу представники української інтелігенції на зборах активу в Пряшеві наприкінці 1991 р. прийняли спеціальну Заяву [36; 10, с. 255].

Протистояння «русини» – «українці» було характерне насамперед для кіл інтелігенції й значною мірою було спричинене боротьбою за політичне лідерство в національному русі [37, с. 203–204]. Разом з тим, РО і СРУ СР змагалися між собою за прихильність українського населення в питанні національної ідентичності та за урядову підтримку. Однак «мовно-політичні» дискусії і надалі продовжувалися, сторони через протистояння лідерів втрачали свої шанси на здобуття представницьких місць від даної національної меншості в законодавчих та виконавчих органах влади усіх рівнів – від федерального до місцевого. Лише голову Ради СРУЧу М. Гиряка було обрано до складу СНР. До листопадових 1990 р. виборів у місцеві органи самоврядування представники українців так і не змогли висунути об'єднаного списку кандидатів [2, с. 90; 26, с. 123].

Таким чином, для закріплення в громадській свідомості доконечності етнічних і мовних переорієнтацій українців Східної Словаччини і Закарпаття були проведені Перший СКР (березень, 1991 р.) та Перший русинський мовний конгрес (листопад, 1992 р, Бардіївські Купелі), проведений за ініціативи П.-Р. Магочі з метою якнайшвидшого розв'язання проблем «русинської мови». Залучення до цих наукових заходів лише потрібних науковців дало очікуваний результат: на них стверджувалось, що русини утворюють етнічну окремість і що вже підготовлено ґрунт для кодифікації русинської літературної мови.

Вказаний захід був прореклаваний – висвітлений на сторінках низки славістичних видань («*Slavica Slovaca*», «*Scottich Slavonic Review*», «*Canadien Review of Studies in Nationalism*», «*Zeitschrift für Slavistik*» та ін.) і такого авторитетного часопису, як празький «*Slovanský přehled*» [16]. На цьому заході було обрано т.зв. «романшський модел» творення чотирьох літературних «русинських» мов (норм), які, виникнувши та успішно розвинувшись у середовищі русинів чотирьох країн – України (Закарпатська область), Словаччини, Польщі, Югославії, у майбутньому мають злитися та утворити єдину русинську мову. Фактично було обрано курс на творення літературної мови на живомовній основі [17, с. 109-110; 38, с. 147] та розпочалася планомірна робота з організаційного утвердження «русинів» у Східній Словаччині й на Закарпатті. На радіо і телебаченні було виділено спеціальні години для русинів. Через засоби масової інформації здійснювалась підготовка громадської думки щодо самостійності русинів. Наступним кроком стало запровадження русинської літературної мови в шкільну практику [39, арк. 3].

Зазначимо, що русинську мову почали викладати лише з 1997/1998 н.р. в 12 початкових школах Словаччини, а в наступному навчальному році в країні діяло 4 школи, в яких навчання повністю відбувалося цією мовою. З 1998 р. в Пряшівському університеті почало працювати відділення русинської мови в рамках Інституту народознавчих студій та іноземних мов. Головна проблема полягала в тому, що мову не було кодифіковано, тому місцеві філологи взялися за розв'язання цього складного завдання [10, с. 255]. Одним із провідних спеціалістів у вказаній сфері була А. Плішкова, яка, будучи членом мовної комісії зі створення єдиної літературної мови русинів, детально розібралася в питаннях кодифікації мови. Вона брала участь у написанні шкільних підручників з цієї мови, а з 1999 р. викладала русинську мову в Пряшівському університеті [40, с. 87; 41]. Були визнані наступні головні принципи кодифікації:

1. кодифікація мови повинна базуватися на живій народній мові;
2. кожен з чотирьох русинських регіонів має узаконити власний варіант літературної мови, в основі якого – переважаючий діалект;
3. русинська мова повинна вживати кириличну азбуку.

Однак замість єдиної літературної мови русинам пропонувалося створити декілька мов, до того ж досить віддалених одна від одної (в цьому полягас суперечливість самої ідеї в такому її формулюванні). У такому випадку все одно існувала об'єктивна необхідність використання тієї мови, яка була б добре зрозумілою всім групам русинів. На подібну роль могли б претендувати українська та російська літературні мови. Однак з огляду на те, що в русинському русі свідомо поширювалися антиукраїнські настрої, то можна було передбачити, що роль об'єднуючої, консолідуючої мови всіх русинів відводилася російській літературній мові. Коли йшлося лише про українців Словаччини, то їм пропонувалося замість української використовувати,

наприклад, у науковій сфері, словацьку мову [42, с. 116; 10, с. 256]. З 1992 р. у Словаччині з'являються три «русинські» правописи, які за словами М. Штеця, переслідували «основну мету – за всяку ціну якнайбільше віддалити “русинський правопис” від українського і водночас наблизити його до словацького правопису» [43, с. 76].

Постановка питання про русинську мову і русинів як етнос неминуче загострило питання ступеня мовної близькості між собою тих, хто декларував себе русинами, а не українцями. Наявні діалектні відмінності між русинами зумовили визнання кількох гілок русинів, а відтак – кількох русинських мов. Тому на конгресі у Бардіївських Купелях було заявлено, що існує 5 русинських літературних мов: підкарпатська (закарпатська) русинська літературна мова, пряшівська, лемківська, мова воєводинських русинів Югославії, мова угорських русинів. Отже, опозицією українська мова – русинська мова не завершився процес мовного поділу, а з ним – і «етнічного» роздрібнення західної частини українського етносу [39, арк. 3-5].

Зазначимо, що у Словаччині питаннями кодифікації русинської мови займався Інститут русинської мови і культури, який проіснував недовго, і в другій половині 1994 р. припинив своє існування після зміни політичної ситуації в країні. Разом з тим, 27 січня 1995 р. у Братиславі русинську мову було офіційно визнано кодифікованою [40, с. 89], яка стала літературною мовою у даній країні [38, с. 148]. Її активно пропагувала організація РО. Цією мовою у Словаччині видаються журнал «Русин» (тираж 2 тис. примірників) та газета «Народні новинки» (близько 2 тис. примірників раз на два тижні), виходять шкільні підручники [44], її ж викладають у Пряшівському університеті. Фінансуються видання за допомогою бюджетних державних коштів [10, с. 257]. Слід відмітити, що словацькі русини не висували ніяких політичних вимог.

Цілковито можна погодитися з думкою А. Дулеби про асиміляційні процеси, які відбувалися у Східній Словаччині, та втрату русинською спільнотою політичної еліти [45, с. 45]. Разом з тим, важко говорити про асиміляційні процеси саме в їхньому середовищі, зважаючи на переписи 1991 та 2001 рр., позаяк протягом 1991-2001 рр. відбувся чисельний приріст осіб, які ідентифікували себе русинами.

Варто нагадати, що розвиток русинських громад за кордоном нерідко відбувався у повному відриві від процесів консолідації української нації, тому впродовж тривалого історичного періоду відбувалося формування груп з окремою етнічною свідомістю, із своєрідними елементами власної мови і культури. Ці групи не лише суттєво відрізнялися від сучасних українців, досить помітна різниця існувала і між ними самими. Водночас їх об'єднував спільний етнічний ім'я – «русини». На цій основі й відбувалося створення організацій, що об'єднували русинське населення різних країн.

Існування русинства як специфічної етноісторичної частки українського народу повинно було сприяти кристалізації національного самоусвідомлення не

тільки в цьому регіоні колишньої ЧСФР, розуміння приналежності багатьох її гілок до єдиного українського народу. Більше того, жодна з часток української нації, будь-то українці, які проживають у Канаді та Америці, лемки у Польщі чи руснаки в Югославії, українці в Чехословаччині, не мала перспектив подальшого національного розвитку без тісного єднання з Україною, з усім українським народом.

З часу приєднання сучасної Закарпатської області до СРСР і створення т. зв. соціалістичного табору, до якого відійшла частина території історичного Закарпаття, концепція окремішнього «русинського» етносу втратила свою геополітичну доцільність і не розвивалася. Проте, вже наприкінці 1980-х рр. певні сили СРСР – Росії, Угорщини, Чехословаччини доклали максимум зусиль, щоб на теренах історичного Закарпаття сформувати русинський рух, ідеологом якого став П.-Р. Магочі, якому упродовж 1990 р. вдалося заснувати русинські організації в Закарпатській області УРСР, а також на теренах Східної Словаччини, Угорщини, Югославії (Сербії).

На зламі 80-х – 90-х рр. ХХ ст. в середині української національності поглибився розкол між прибічниками русинської та української орієнтації. Між ними під час Позачергового з'їзду КСУТ виникла конфліктна ситуація, яка полягала у вимозі визнання на державному рівні окремої русинської народності, публікації матеріалів на русинській мові, кодифікації русинської писемної мови тощо. Представники «меджилабірської ініціативи» заснували у березні 1990 р. в м. Меджилабірці організацію РО, на противагу СРУ ЧС, головою якої було обрано В. Турок-Гетеша. 17 листопада 1990 р. у Меджилабірцях відбувся I-ий Сейм русинів, а 23-24 березня 1991 р. тут же проходив і I-ий СКР. З початку 1990-х рр. було започатковано традицію регулярного проведення подібних конгресів. Більшість русинських громад зберегли свою специфічну самосвідомість і продовжували використовувати етнонім «русин» для виділення власної самобутності. Тогочасне русинство упродовж 1990-х рр. у Словаччині поступово урбанізувалося, в його середовищі прискорилися асиміляційні тенденції. Однією із спроб протистояти зростаючій асиміляції було прагнення русинів до встановлення тісних контактів між русинським рухом різних країн, зокрема через організації русинів як усередині кожної з країн, так і через світові організації – «Світовий конгрес русинів», «Світова рада русинів».

Русинський рух мав більші успіхи на Пряшівщині. Русинів було визнано як окрему національність у Словаччині. Впродовж першої половини 1990-х рр. відбувалися мовно-політичні дискусії, які увінчалися кодифікацією русинської мови у січні 1995 р., що послужило передумовою для запровадження її в початкових школах, використання на державному телебаченні та радіомовленні в програмах, адресованих національній меншині. СРУ СР виступав проти подібних дій. Невдовзі русинська мова була включена до переліку шкільних предметів за вибором у 12 школах з 50 учнями, що її вивчали. Русини в

Словаччині є автохтонною національною меншиною. Вони активно демонструють свою етнічну самобутність, зберігаючи власні культурні традиції, звичаї посередництвом різноманітних фестивалів та низки інших культурницьких заходів. За даними останніх переписів русинська громада в Словаччині зростає. Єдиним стабільним чинником самоідентифікації русинів виступає так звана греко-католицька віра. Проте їхня політична суб'єктність є неповною, враховуючи відсутність власної політичної сили чи загальнонаціональної партії, яка б захищала та відстоювала інтереси русинської спільноти на державному рівні.

Основна маса їх проживає у районах Гуменного, Свидника, Пряшева. Посиленню сегментації русинської громади сприяли: дисперсне проживання, національні шлюби, негативні історичні стереотипи, економічні негаразди, проблеми освіти. Саме протистояння між про-українськи налаштованою інтелігенцією та інтелігенцією про-русинської орієнтації спричинило появу русинського питання у Словаччині.

Список використаних джерел та літератури

1. Віднянський С.В. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук: спец. 07.00.02. К.: Інститут історії України НАН України, 1997. 108 с.
2. Віднянський С.В., Сюсько І.М. Русини-українці в Чехо-Словаччині: процес національного самоусвідомлення. *Український історичний журнал*. 1991. № 5. С. 86–95.
3. Віднянський С. Щодо т. зв. «дискримінації підкарпатських русинів за національною ознакою»: аналітична довідка. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С.В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2020. Вип. 29. С. 294–315.
4. Кічера Н.М. Русини в етнополітиці країн Центральної та Південно-Східної Європи: автореф. дис. канд. політ. наук за спец. 23.00.02. Чернівці, 2015. 20 с.
5. Кічера Н. Етноідентифікаційні моделі напрямків русинства в Словацькій Республіці в історичній ретроспективі. *Сучасна українська політика*. 2010. Випуск 21. С. 316–323.
6. Гичка Н. Русинство у Словацькій Республіці: точка зору словацьких авторів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія / [Головний ред.: Вегеш М., д. і. н.]. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. Випуск 14. С. 168–170.
7. Кічера Н. Проблема русинства в політологічному дискурсі (у співавторстві Зан М.П.). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія / [Головний ред.: Вегеш М., д. і. н.]. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. Випуск 15. С. 199–203.
8. Курінний О. Асиміляція і деформація ідентичності русинів-українців Карпат як чинник нівелювання прав української національної меншини (корінного народу). *Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку* / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України, МАУ, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. К., 2013. С. 488–515.
9. Алмашій М.І. Русинсько-Словянський лексикон. Наукове видання. Ужгород: Видавництво «Карпатська Вежа», 2015. 664 с.
10. Буркут І.Г. Русинство: минуле і сучасність. Чернівці: Прут, 2009. 384 с.
11. Белей Л. «Русинський» сепаратизм: націєтворення in vitro. К.: Вид-во «Темпора», 2017. 392 с.
12. Магочий П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948).

- Вид. 2-е перероб., доповн. Ужгород: Вид-во Валерія Падяка, 2021. 768 с.
13. Magosci P.R. Karpatskí Rusíni a ich súčasné postavenie. *Minority v politike. Kultúrne a jazykové práva*. Zborník z medzinárodného sympózia o menšinách v strednej Európe, konané 13–16 novembra 1991 pod záštitou Václava Havla, prezidenta ČSFR, Bratislava-hrad, 1991/ Editor Jana Plichtová. Vydal Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie. Bratislava, 1992. S. 191–201.
  14. Магочій П.Р. «Я русин был, есмь и буду...» Выступы на Світових конгресах русинув. Ужгород: Видавельство В. Падяка. 2005. 68 с.
  15. Карпаторусини: новий чи відроджений народ? (3 виступу проф. Павла Роберта Магочія на першому Світовому конгресі русинів у Меджилабірцях). *Нове життя*. Тижневик русинів-українців ЧСФР. 1991. № 13(2251). 2 квітня. С. 6.
  16. Magosci P.R. Vědecký seminár o kodifikaci rusinského jazyka. *Slovanský přehled*. 1993. L XXIX, № 2. S. 232-233.
  17. Магочій П.Р. Языковой вопрос. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magosci. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004. С. 85-114.
  18. Декларація зо святочного выголошіння кодифікації русиньского языка на Словеньску (Братіслава, 27 януара 1995 року). Jozafát V., Timkovič, OSBM. Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch. I. Diel. Užhorod Vydavateľstvo V. Paďaka. 2006. 648 s. / Тімковіч, Йозафат В., ЧСВВ. Русини Словаччини в церковних документах. Словацькою мовою. Видання перше Ч. I, Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2006. 648 с.
  19. Мушинка М. Найвизначніша праця про «русинський» сепаратизм. *Дукля*. Літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів. 2018. № 3. С. 82-87.
  20. Штець М. Українська мова в Словаччині (соціолінгвістичне та інтерлінгвістичне дослідження). Пряшів, 1996. 252 с.
  21. Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Кн.1: (1918–1938). Братіслава: Словацьке педагогічне видавництво; Пряшів: Відділ української літератури, 1979. 420 с.
  22. Ванат І. Політичний русинізм: коріння і паростки. *Українські Карпати*. Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». Ужгород, 1993. С. 111-112.
  23. Васильченко М. Розвиток українського шкільництва у Східній Словаччині після 1945 року. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2008. С. 522-534.
  24. Follrichová M. Fakty z istoriji ukrajinskojji žurnalistiky v Českoslovaččyni. *Naukovi zapiski* 11. Prešov: ZRU, 1985. S. 117-131.
  25. Vajcura I. Ukrajinská otázka v ČSSR. Praha: Východoslovenské vydavateľstvo, 1967. 216 s.
  26. Алмашій В. Позачерговий з'їзд Культурного союзу українських трудящих 1990 року і національна самоідентифікація русинів-українців Чехословаччини на рубежі 80–90-х рр. ХХ століття. *Prešovské politologické dni 2010. Výsledky výskumu: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov, konanej 28–29. januára 2010 v priestoroch Inštitútu politológie Filozofickej fakulty Prešovskej university v Prešove*. Zost. Martina Glosíková – Erik Germuška / Vidavateľ: Filozofická fakulta Prešovskej university v Prešove. Inštitút politológie. Prešov, 2010. S. 113–129.
  27. Плішкова А. Пряшівська Русь. Соціолінгвістичний аспект. *Русинський язык. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Redaktor naukowy Paul Robert Magosci. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. Opole, 2004. С. 331-348.
  28. Станови Русиньской оброды. *Русин*, №1. Меджилабірці. 1991. С. 3.
  29. Звернення Наукового товариства Союзу русинів-українців ЧСРР до голови уряду СР Яна Чарногурського від 10.2.1992 р. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Т. 26. Свидник, 2011. С. 399.
  30. Алмашій В. Суспільно-політична та громадсько-культурна діяльність Союзу русинів-

- українців Словацької Республіки (1989-1993). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць* / Відп. ред. С.В. Віднянський. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2020. Випуск 29. С. 226–247.
31. Зозуляк О. Міцно прозвучало: «Ми русини!». *Нове життя*. Тижневик русинів-українців ЧСФР. 1991. № 13(2251). 2 квітня. С. 1.
  32. Плішкова А. Визначна акція. *Нове життя*. Тижневик русинів-українців ЧСФР. 1991. № 13(2251). 2 квітня. С. 1–7.
  33. Штатут Світового конгресу русинів. Ужгород, 26 юна 1999. *Поточний (внутрішній) архів громадської організації Світовий конгрес русинів* / Папка: V-й Світовий конгрес русинів. Арк. 1–3.
  34. Моцок В.І., Макар В.Ю., Попик С.Д. Українці та українська ідентичність у сучасному світі. Чернівці: Прут, 2005. 400 с.
  35. Stanovy Občianskeho združenia Svetový kongres Rusínov. *Поточний (внутрішній) архів громадської організації Світовий конгрес русинів* / Папка: Станови Світового конгресу русинів. Про членів Світової Ради русинів. Арк. 1–4.
  36. *Нове життя*. 1992. № 3. 17 січня. С. 3.
  37. Mušinka M. Sučasni nositelia interpreti a badatelia ľudových tradicii Rusinov-Ukrajincov Slovenska: vzájomne vzťahy a konflikty príslušníkov dvoch národnostných orientácií spoločného etnika. *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej spoločnosti: zostavil Štefan Šutaj*. Prešov: Universum, 2005. S. 203–207.
  38. Ябур В., Плішкова А. Пряшівська Русь. Літературний язык. *Русинський язык Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. Opole, 2004. С. 147-210.
  39. Гриценко П.Ю. Українська мова у Східній Словаччині: минуле і сучасне (аналітичний огляд). Державний комітет України у справах національностей та релігії. Відділ Європейської інтеграції та міжнародного співробітництва / *Поточний (внутрішній) архів Відділу європейської інтеграції та міжнародного співробітництва*. Папка: III. 14. Словацька Республіка. Європейський конгрес українців. Арк. 1–10.
  40. Плішкова А. Сучасні сфери фунгованя кодифікованого русинського языка на Словеньску. *Русин*. 2005. № 1. С. 85–100.
  41. Плішкова А. Лексикологія і словотворіння русинського языка. Высоко школьський учебник. Пряшів: ІРЯК–ПУ, 2016. 193 с.
  42. Дронов М. Коллоквиум «Деятельность русской и украинской эмиграции в Восточной Словакии в 1919–1945 гг.». *Русин*. 2006. № 1. С. 113–116.
  43. Штець М. До питання кодифікації «русинського языка». *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Т. 26. Свидник, 2011. С. 76.
  44. Варшова К., Гай М., Гриб Я., Ясикова М. Русинський язык про найменших. (Varšová K., Gaj M., Hrib J., Jasíková M. Rusínsky jazyk pre najmenších) / Обчанське здружіня Калысочка–Koliska. (Občianske združenie Kolysočka–Koliska). Выдана перше. Пряшів–Prešov: Друкарня звідницька, с.р.о., 2014. 104 с.
  45. Duleba A. Potrebujú rusini politickú stranu? *Rusini-historia, súčasnosť a perspektívy: spoločenskovedný seminár*. Prešov: Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. S. 44–49.

References

1. Vidnianskyi, S.V. (1997). *Ukrainske pytannia v mizhvoienii Chekhoslovachchyni*: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dok. ist. nauk: spets. 07.00.02. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
2. Vidnianskyi, S.V., Siusko, I.M. (1991). Rusyny-ukraintsi v Chekho-Slovachchyni: protses natsionalnoho samousvidomlennia. *Ukrainskyi istorychnyi zhurna*, 5, pp. 86–95. [In Ukrainian].
3. Vidnianskyi, S. (2020). Shchodo t. zv. “dyskryminatsii pidkarpatskykh rusyniv za natsionalnoiu

- oznakoïu”: analitychna dovidka. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky*. Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Vyp. 29, pp. 294–315. [In Ukrainian].
4. Kichera, N.M. (2015). *Rusyny v etnopolitytsi krain Tsentralnoi ta Pivdenno-Skhidnoi Yevropy*: avtoref. dys. kand. polit. nauk za spets. 23.00.02. Chernivtsi. [In Ukrainian].
  5. Kichera, N. (2010). Etnoidentyfikatsiini modeli napriamkiv rusynstva v Slovatskii Respublitsi v istorychnii retrospektyvi. *Suchasna ukrainska polityka*, 21, pp. 316–323. [In Ukrainian].
  6. Hychka, N. (2010). Rusynstvo u Slovatskii Respublitsi: tochka zoru slovatskykh avtoriv. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Politolohiia, Sotsiolohiia, Filosofiia. Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU “Hoverla”, Vyp. 14, pp. 168–170. [In Ukrainian].
  7. Kichera, N. (2010). Problema rusynstva v politolohichnomu dyskursi (u spivavtorstvi Zan M.P.). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Politolohiia, Sotsiolohiia, Filosofiia. Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU “Hoverla”, Vyp. 15, pp. 199–203. [In Ukrainian].
  8. Kurinnyi, O. (2013). Asymiliatsiia i deformatsiia identychnosti rusyniv-ukraintsiv Karpat yak chynnyk niveliuvannia prav ukrainskoi natsionalnoi menshyny (korinnoho narodu). *Ukraintsirusyny: etnolinhvistychni ta etnokulturni protsesy v istorychnomu rozvytku* [holov. red. H. Skrypnyk]; NAN Ukrainy, MAU, IMFE im. M. T. Rylskoho. Kyiv, pp. 488–515. [In Ukrainian].
  9. Almashii, M.I. (2025). *Rusynsko-Slovianskiy leksykon. Naukove vydannia*. Uzhhorod: Vydavnytstvo “Karpatska Vezha”. [In Ukrainian].
  10. Burkut, I. H. (2009). *Rusynstvo: mynule i suchasnist*. Chernivtsi: Prut. [In Ukrainian].
  11. Belei, L. (2017). “Rusynskiy” separatyzm: natsiietvorennia in vitro. Kyiv: Vyd-vo “Tempora”. [In Ukrainian].
  12. Mahochyi, P.R. (2021). *Formuvannia natsionalnoi samosvidomosti: Pidkarpatska Rus (1848–1948)*. Uzhhorod: Vyd-vo Valeriya Padyaka. [In Ukrainian].
  13. Magosci, P.R. (1992). Karpatskí Rusíni a ich súčasné postavenie. Minority v politike. *Kultúrne a jazykové prava*. Zborník z medzinárodného sympózia o menšinách v strednej Európe, konané 13–16 novembra 1991 pod záštitou Václava Havla, prezidenta ČSFR, Bratislava-hrad, 1991/ Editor Jana Plichtová. Vydal Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie. Bratislava, pp. 191–201. [In Slovak].
  14. Mahochii, P.R. (2005). «*Ia rusyn byl, yesm y budu...*» *Vystupy na Svitovykh konhresakh rusynuv*. Uzhhorod: Vydavatelstvo V. Padiaka. [In Ukrainian].
  15. Karpatorusyny: novyi chy vidrodzhenyi narod? (1991). (Z vystupu prof. Pavla Roberta Mahochyia na pershomu Svitovomu konhresi rusyniv u Medzhylabirtsiakh). *Nove zhyttia*. Tyzhnevnyk rusyniv-ukraintsiv ChSFR, No. 13(2251), 2 kvitnia, S. 6. [In Ukrainian].
  16. Magosci, P.R. (1993). Vědecký seminár o kodifikaci rusínského jazyka. *Slovanský přehled*, L XXIX, 2. S. 232-233. [In Slovak].
  17. Mahochii, P.R. (2004). Yazykovyi vopros. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Rusynskiy yazyk*. Redaktor naukowy Paul Robert Magosci. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, ss. 85-114. [In Polish].
  18. Deklaratsiia zo sviatochnoho vyholoshinia kodifikatsii rusynskoho yazyka na Slovensku (Bratislava, 27 yanuara 1995 roku). Jozafát V., Timkovič, OSBM. *Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch*. I. Diel. Uzhhorod: Vydavateľstvo V. Paďaka. [In Slovak].
  19. Mushynka, M. (2018). Naivyznachnisha pratsia pro “rusynskiy” separatyzm. *Duklia*, 3, ss. 82-87. [In Ukrainian].
  20. Shtets, M. (1996). *Ukrainska mova v Slovachchyni (sotsiolinhvistychni ta interlinhvistychni doslidzhennia)*. Priashiv. [In Ukrainian].
  21. Vanat, I. (1979). *Narysy novitnoi istorii ukraintsiv Skhidnoi Slovachchyny. Kn.1: (1918–1938)*. Bratislava: Slovatske pedahohichne vydavnytstvo; Priashiv: Viddil ukrainskoi literatury. [In Ukrainian].
  22. Vanat, I. (1993). Politychnyi rusynizm: korinnia i parostky. *Ukrainski Karpaty*. Materialy

- mizhnarodnoi naukovoï konferentsii "Ukrainski Karpaty: etnos, istoriia, kultura". Uzhhorod, pp. 111-112. [In Ukrainian].
23. Vasylichenko, M. (2008). Rozvytok ukraïnskoho shkilnytstva u Skhidnii Slovachchyni pislia 1945 roku. *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu "Ostrozka akademiia": Istorychni nauky*. Ostroh: Vyd-vo Natsionalnogo universytetu "Ostrozka akademiia", pp. 522-534. [In Ukrainian].
24. Follrichová, M. (1985). Fakty z istoriji ukraïnjskoji žurnalistiky v Českoslovaččyni. *Naukovi zapiski 11*. Prešov: ZRU, pp. 117-131. [In Ukrainian].
25. Bajcura, I. (1967). *Ukraïnjská otázka v ČSSR*. Praha: Východoslovenské vydavateľstvo. [In Slovak].
26. Almashii, V. (2010). Pozacherhovyi zïzd Kulturnoho soïuzu ukraïnskyykh trudïashchyykh 1990 roku i natsionalna samoidentyfikatsiia rusyniv-ukraïntsiv Chekhoslovachchyny na rubezhi 80–90-kyh rr. XX stolittia. *Prešovské politologické dni 2010. Výsledky výskumu: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov, konanej 28–29. januára 2010 v priestoroch Inštitútu politológie Filozofickej fakulty Prešovskej university v Prešove*. Zost. Martina Glosíková – Erik Germuška / Vidavateľ: Filozofická fakulta Prešovskej university v Prešove. Inštitút politológie. Prešov, pp. 113–129. [In Ukrainian].
27. Plishkova, A. (2004). Priashivska Rus. Sotsiolingvistychnyi aspekt. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Rusynskyyazyk*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, ss. 331-348. [In Ukrainian].
28. (1991). Stanovy Rusynskoi obrody. *Rusyn*, 1, s. 3. [In Ukrainian].
29. Zvernennia Naukovoho tovarystva Soïuzu rusyniv-ukraïntsiv ChSRR do holovy urïadu SR Yana Charnohurskoho vid 10.2.1992 r. (2011). *Naukovyi zbirnyk Muzeïu ukraïnskoi kultury u Svydnyku*. Svydnyk, Vol. 26, p. 399. [In Ukrainian].
30. Almashii, V. (2020). Suspilno-politychna ta hromadsko-kulturna diïalnist Soïuzu rusyniv-ukraïntsiv Slovatskoi Respubliky (1989-1993). *Mizhnarodni zviazky Ukraïny: naukovi poshuky i znakhidky. Mizhvidomchyy zbirnyk naukovyykh prats*. Kyiv: In-t istorii Ukraïny NAN Ukraïny, Vyp 29, pp. 226–247. [In Ukrainian].
31. Zozuliak, O. (1991). Mitsno prozvuchalo: "My rusyny!". *Nove zhyttia*. Tyzhnevyyk rusyniv-ukraïntsiv ChSFR, 13 (2251), 2 kvitnia, p. 1. [In Ukrainian].
32. Plishkova, A. (1991). Vyznachna aktsiia. *Nove zhyttia*. Tyzhnevyyk rusyniv-ukraïntsiv ChSFR, 13 (2251), 2 kvitnia, pp. 1–7. [In Ukrainian].
33. Shtatut Svitovoho konhresu rusyniv. Uzhhorod, 26 yuna 1999. *Potochnyy (vnutrishnii) arkhiv hromadskoi orhanizatsii Svitovyy konhres rusyniv / Papka: V Svitovyy konhres rusynov*. Ark. 1–3. [In Ukrainian].
34. Motsok, V.I., Makar, V.Iu., Popyk, S.D. (2005). *Ukraïntsi ta ukraïnska identychnist u suchasnomu sviti*. Chernivtsi: Prut. [In Ukrainian].
35. Stanovy Občianskeho združenïa Svetový kongres Rusinov. *Potochnyy (vnutrishnii) arkhiv hromadskoi orhanizatsii Svitovyy konhres rusyniv / Papka: Stanovy Svitovoho konhresu rusyniv*. Pro chleniv Svitovoi Rady rusyniv. Ark. 1-4. [In Slovak].
36. (1992). *Nove zhyttia*, 3, 17 sichnia, p. 3. [In Ukrainian].
37. Mušinka, M. (2005). Sučasni nositeliã interpreti a badatelia ľudovyykh tradicii Rusinov-Ukraïncov Slovenska: vzãjomne vzťahy a konflikty prislušnikov dvoch národnostnyykh orientacii spoločneho etnika. *Národ a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti*: zostavil Štefan Šutaj. Prešov: Universum, ss. 203–207. [In Slovak].
38. Yabur, V., Plishkova, A. (2004). Priashivska Rus. Literaturnyyazyk. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Rusynskyyazyk*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, ss. 147-210. [In Ukrainian].
39. Hrytsenko, P.Iu. Ukraïnska mova u Skhidnii Slovachchyni: mynule i suchasne (analytychnyy ohliad). Derzhavnyy komitet Ukraïny u spravakh natsionalnosteï ta religii. Viddil Yevropeiskoi inteɦratsii ta mizhnarodnogo spivrobotnytstva / *Potochnyy (vnutrishnii) arkhiv Viddilu*

- yevropeiskoi intehratsii ta mizhnarodnoho spivrobitnytstva. Papka: III. 14. Slovatska Respublika. Yevropeyskyi konhres ukraintsiv. Ark. 1–10. [In Ukrainian].
40. Plishkova, A. (2005). Suchasny sfery funhovania kodifikovanoho rusynskoho yazyka na Slovensku. *Rusyn*, 1, pp. 85–100. [In Ukrainian].
41. Plishkova, A. (2016). *Leksikolohiia i slovtvorinia rusynskoho yazyka. Vesoko shkolskei uchebnyk*. Priashiv: IRIaK–PU. [In Ukrainian].
42. Dronov, M. (2006). Kolokvium “Deyatelnost’ russkoi i ukraynskoi emyhratsyy v Vostochnoi Slovakyy v 1919–1945 gg.”. *Rusyn*, 1, pp. 113–116. [In Russian].
43. Shtets, M. (2011). Do pytannia kodyfikatsii “rusynskoho yazyka”. *Naukovyi zbirnyk Muzeiu ukraynskoi kultury u Svydnyku*. Svydnyk, Vol. 26, p. 76. [In Ukrainian].
44. Varshova, K., Hai M., Hryb, Y., Yasykova, M. (2014). *Rusynskyi yazyk pro naimenshykh. / Obchanske zdruzhinia Kalysochka–Koliska. Vydania pershe*. Priashiv: Drukarnia zvidnytska, s.r.o. [In Ukrainian].
45. Duleba, A. (2006). Potrebuju rusini politicku stranu? *Rusini-historia, sučasnost’ a perspektivy: spoločenskovedny seminar*. Prešov: Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, ss. 44–49. [In Slovak].

Almashiy V. Internal and External Factors of Self-reliance and Activation of the Activity of the “Rusyn Obroda” in Slovakia in the First Half of the 1990s.

The article highlights the peculiarities and prerequisites of the development of Ruthenism in the territories of historical Transcarpathia and Eastern Slovakia. In particular, it is noted that the idea of the separateness of the autochthonous population of historical Transcarpathia, put forward at the end of the 19th century, until the end of the Second World War was completely acceptable to Russia, Hungary, Czechoslovakia and the Independent Slovak State (1939–1944). However, since the annexation of the modern Transcarpathian region to the USSR and the creation of the so-called socialist camp, to which a part of the territory of historical Transcarpathia was transferred, the concept of a separate “Rusyn” ethnic group lost its geopolitical expediency and did not develop. However, already at the end of the 1980s, certain forces of the USSR - Russia, Hungary, Czechoslovakia made maximum efforts to form a Ruthenian movement on the territory of historical Transcarpathia, whose ideologist was P.-R. Magochi.

On the basis of the documents of the organization “World Congress of Rusyns”, foreign press (in particular, represented by diaspora in Slovakia), the author highlights the organization, realization, and basic problems, which were in the focus of the discussion among delegates, participants, and guests of the First world congress of Rusyns, held on the 23th–24th of September, 1991 in Medzhylabortsia. The speech of Vasyl Turka, the Head of the Rusyn Obroda has been mentioned. It has been pointed to the national self-identification, which is different in different regions of Europe; to the language of Rusyns (the grammar of which should be created and introduced into schools); to the problems of the Rusyn national and professional culture; to the possibilities of establishing the economic connections among regions where the Rusyns live; to the “Novynky” (both – regional and interregional), which would announce the news about Rusyn national life. Highlights the questions, which were the topics of the discussion.

The author represents the preconditions of the Rusyn movement in Slovakia before the First world congress. The characteristic of the World congress of Rusyns is given on the basis of its Statut. In the end mentioned in brief the international scientific seminar «Traditions of regional cultures of Rusyns / Ukrainians in Carpathians and diaspora», held at the beginning of March, 1991.

Keywords: *First world congress of Rusyns, Rusyn Obroda in Slovakia, national self-identification, language of Rusyns, national life, Rusyn movement, Statut.*